

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ט, תשי"ח

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

ביטויים מעולם הקבלה בלשוננו

„בדחילו ורחימו“

בהשפעת קבלת האר"י הוכנסה לסידורים, בייחוד שבנוסח ספרד, אמירה ארוכה או קצרה בלשון זו: „לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה בדחילו ורחימו (ורחימו ודחילו) ליחדא שם י"ה בוי"ה ביחודא שלים בשם

1. את הפצת הנוסחה יש לייחס לספר „שערי ציון“ לר' נחן הנובר (עיי' ב-Major Trends in Jewish Mysticism לג' שלום, עמ' 413 הערה 97).

כל ישראל, הנני מוכן ומזומן לקיים מצות עשה של...".
 דברים אלו נאמרים לפני תפילה או לפני עשיית מצווה.
 כגון הנחת תפילין, ספירת העומר, תקיעת שופר, ישיבת
 סוכה, ומטרתם לעורר בלב המתפלל את הכוונה, שיש
 לכוונה בתפילה או במצווה לפי תורת האר"י על תפקידן
 הגדול של תפילות ומצוות בתהליך ה"תיקון". כל מעשה
 מצווה, שנעשה מתוך הכוונה הנכונה, מסייע באיחוד השלם
 ("יחוד", "ביחודא שלים") של זעיר-אנפין עם השכינה, ויש
 בזה משום קידום ה"תיקון", כלומר: משום החזרת העולם
 האלוהי למצבו הראשון, שהיה בו לפני "שבירת הכלים".

נוסחת "לשם יחוד" מקורה אפוא בספרות המוסר
 שנכתבה בהשראתה של קבלת חאר"י, אבל יסודות המושגים
 שבה כבר מצויים בספרות הזוהר. כך נמצא גם את הצירוף
 "בדחילו ורחימו" ב"תיקוני הזוהר" (שנתחברו אחר "הזוהר"
 ובהשפעתו, ובמשך הזמן צורפו אל ה"זוהר") במקומות
 רבים. משמעותו של הצירוף בלשון הסמלים היא: הספירות
 חסד וגבורה. כגון: "וכן, זכור' ושמור' אינן קב"ה
 ושכינתיה (= זכור' ושמור' מסמלים את הספירות תפארת

1. ולא במקורות שלפניו. השם "דחילו" בפני עצמו מצוי אמנם
 פעם אחת בתרגום אונקלוס לבר' כח, יו ("מא דחילו אתרא הדין"). אבל
 "רחימו" אינו בא במקורות הקדומים כלל. כמוכן, החידוש כאן אינו בשורש.
 אלא בצורה, שהרי שמות משורש "רחם" בצורות אחרות ידועים לרוב:
 רחמין, רחמא, רחמתא, רחמו, רחמותא — וכולם במשמעות של "אהבה". יש
 כאן הקו האופייני ללשון הזוהר בתצורת שמות: הסימט, "ו" (ועי' על כך
 ב. דסדוק הלשון הארמית של הזוהר" למ"צ קדרי § 10, עמ' 57).

ומלכות). זכאה איהו מאן דמיחד לון ביום שבת דאיהו יסוד
 (= אשרי מי שמייחד אותן — כלומר: מביא לאיחודן —
 ביום שבת המסמלת את הספירה יסוד) ברחימו ודחילו
 די"ה... (=באהבה וביראה של י"ה — כלומר: בשיתוף
 הספירות חסד וגבורה הנמשכות מ"ה, כלומר מהספירות
 חכמה ובינה) "תיקוני זוהר, תיקון ו, מהדורת מרגליות,
 דף כא ע"ב); או: "תורה ומצוה בלא דחילו ורחימו
 לא יכילת לסלקא ולמיקם קדם י"ה (=הספירות תפארת
 ומלכות בלא גבורה וחסד אינן יכולות לעלות ולעמוד בפני
 חכמה ובינה)" (שם, תיקון י, דף כא ע"ב).

אם היה חידוש בצורת המלים הארמיות "דחילו"
 ו"רחימו" ובצירופן כצמד סמלים קבוע, לא היה חידוש
 במובנם של השמות על דרך הפשט במקורם העברי ואף לא
 בצירופם. כידוע, המלים "אהבה" ו"יראה" מציינות מלשון
 חו"ל ואילך מדרגות ברוחניות ודרכים בקיום המצוות.
 מפורסם מאמרם: "גדול העושה מאהבה יותר מן
 העושה מיראה", שזה תלוי לאלף דור וזה תלוי לאלפים
 דור" (סוטה לא ע"א). וכן כותב גם הרמב"ם בהלכות
 תשובה: "...העובד על דרך זה הוא עובד מיראה...
 ואין עובדים ה' על דרך זה אלא הקטנים, שמחנכים אותם
 לעבוד מיראה עד שתרבה דעתם ויעבדו מאהבה"
 (הלכות תשובה י, א). "אהבה ו"יראה" כצמד מושגים
 נתקשרו אפוא בתודעה עם עבודת ה' ובשימוש עם הפעלים
 "עבד", "עשה" ותחליפיהם. בספרות המוסר נכתבו ספרים
 רבים, שהוקדשו בהם שערים ל"אהבה" ול"יראה" (פעמים

ללא כל תוספת). כגון במחובות חלבוותא לרבנו בחיי אבן
פקודה (שער אהבת ה'), במנתיבות עולם למהר"ל מפראג
(נתיב יראת השם, נתיב אהבת השם), במראשית חכמה
לר' אליה די וידאש (שער היראה, שער האהבה).

משמעותו של הצירוף העברי "יראה ואהבה", כפי
שפשט בעם על ידי ספרי המוסר, והצורה הארמית המקבילה
"בדחילו ורחימו" — שנתקבלה בעם על ידי התפילה —
שתינה כאחת השאירו רישומן במטבע הלשון "בדחילו
ורחימו" שבפי דוברי העברית החיה. אף אם לא נשארו
הפעלים "עבד" ו"עשה" המלווים הקבועים של המושגים,
אלא נתחלפו בכל פועל אחר, תמיד נשמרת בצירוף "בדחילו
ורחימו" הרגשת הרטט והשגב בפני הקדושה. משמעות יסוד
זו נשמעת יפה, למשל, בדברי ח' גמזו על הצגת "יומנה של
אנה פראנק" ב"הבימה": "אל הצגה מעין זו צריך לגשת
בדחילו ורחימו... כי כאן נוגעים הכול... בקודש
הקודשים של נשמת האדם" (הארץ, 25.1.57). וכן בתיאור
מסעו של ע' קרליבך בהודו: "... ובעל הבית קורא לאחת
הבנות להביא קצת עשב, ומאכיל את הבהמה בדחילו
ורחימו" ("הודו", עמ' 40).

אפשר, כמובן, לנצל את התוכן הנשגב של הביטוי
כצורתו — לצורכי אירוניה. האמן הגדול של דרך היתול
זו, מנדלי מוכר ספרים, לא הניח אף את הצירוף שלנו בלא
שימוש: "צאו וחשבו את כל ל"ט מלאכות של מחבר
יהודי: ... לחזור על הפתחים... ולחנן ולבקש ולהשתחוות
בדחילו ורחימו לאגורת כסף, לכבוד המקום ולכבוד

התורה, ולשם יחוד לישנא דקודשא בריך הוא וכנסת ישראל (בימים ההם, סוף הפתיחתא) : „ — נעשה ונשמע! — צו עק כל הקהל בדחילו ורחימו“ („בישיבה של מעלה“). — בספק אירוניה, ספק כובד ראש נאמר הביטוי אצל י' שנהר במבוא לרשימתו על „קללת הדיוט“ : „... והפולשים ניצבו בפה פעור מרוב הפליאה וההתפעלות. ולא עוד אלא שאחד מלח גברתן הוציא בדל-עיפרון מכיסו וביקש בדחילו ורחימו מאת הסטודנט, שיואיל ויחזור על אותו „אקספרומט“ שלו למען ירשמנו לזיכרון (לשוננו לעם, אדר ב' — ניסן תשי"ז, עמ' 157). ואפילו בלשון ההתנצחות של העיתונות נמצא דוגמה לדרך זו: „לא כך תיארנו לעצמנו את התערבות הממשלה לשם חיסול השביתה... לא שהממשלה תחכה בדחילו ורחימו, עד שיואיל אחד הצדדים או שניהם לבקש, שתבוא להשליט סדר“ (מעריב, 15.5.57).

הניב „בדחילו ורחימו“ בא בלשון הספרות ובלשון הדיבור כתיאור-פועל, ובכל צירופיו אל פעלים שונים משמש „בדחילו ורחימו“ כתיאור אופן. אבל גם חל בו בניב זה שינוי מה, שינוי שהחיה את שמות העצם המקוריים: מהניב המאובן „בדחילו ורחימו“ נוצר שם-העצם „דחילו ורחימו“. דוגמה מלשון הספרות : „זה היה שוב אותו סבר של דחילו ורחימו, אשר פעל עליה כל כך בליל אתמול“ (טולסטוי, אנא קארנינה, בתרגומו של י' שנהר, ת"א עמ' 100). ומלשון העיתונות : „אולם עוד יותר מפתיעה הגישה של „דחילו ורחימו“ (במירכאות!) „שבו ניגשים

**המבקרים הפולניים לנתח את התוכן האמנותי והפילוסופי
של ספריו" (הארץ, תרבות וספרות, 10.5.57).
סימן הוא זה לחיותו של הניב „בדחילו ורחימו”
בלשוננו המדוברת.**